

УДК 657.471:613.81(045)

Бондар Т.Л.

кандидат економічних наук,
асистент кафедри обліку та оподаткування
Вінницького торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВИТРАТ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ЛІКЕРО-ГОРІЛЧАНОЇ ПРОДУКЦІЇ

ECONOMIC ESSENCE OF THE COSTS TO ENSURE THE QUALITY PRODUCTS OF DISTILLERY INDUSTRY

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто сутність поняття «якість», а також визначено головні показники якості продукції. Досліджено історію виробництва горілки, охарактеризовано основні види лікеро-горілкової продукції. Сформульовано значення якості продукції для лікеро-горілочних підприємств. Досліджено технологічний цикл виробництва лікеро-горілкової продукції, протягом якого відбувається формування показників якості продукції. Проаналізовано сутність, уточнено поняття «витрати на забезпечення якості продукції» для лікеро-горілочних підприємств.

Ключові слова: якість, якість продукції, лікеро-горілочні підприємства, показники якості продукції, витрати на забезпечення якості продукції.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрена сущность понятия «качество», а также определены главные показатели качества продукции. Исследована история производства водки, охарактеризованы основные виды ликероводочной продукции. Сформулировано значение качества продукции для ликероводочных предприятий. Исследован технологический цикл производства ликероводочной продукции, в течение которого происходит формирование показателей качества продукции. Проанализирована сущность, усовершенствовано понятие «расходы на обеспечение качества продукции» для ликероводочных предприятий.

Ключевые слова: качество, качество продукции, ликероводочные предприятия, показатели качества продукции, затраты на обеспечение качества продукции.

ANNOTATION

The article considers the essence of the concept of «quality» and defines the main indicators of product quality. The history of vodka production has been explored and the main types of alcoholic beverages have been described. The importance of product quality for alcoholic beverage companies is formulated. The technological cycle of the production of alcoholic beverages during the production of product quality indicators is being investigated. The essence and clarity of the concept of «costs for the quality assurance of products» for distillery industry companies have been analyzed.

Keywords: quality, quality of products, distillery industry, indicators of product quality, costs for product quality assurance.

Постановка проблеми. Українська лікеро-горілочна промисловість сьогодні є потужним багатогалузевим комплексом з виробництва різноманітної продукції. Якість цієї продукції є важливою складовою комплексу виробництва, менеджменту та маркетингу. Потенціальні можливості підприємств лікеро-горілкової промисловості дають змогу виробляти широкий спектр продукції, здатної задовольнити великий попит внутрішнього та зовнішнього ринків, але тільки за умови оптимальних витрат та якості продукції. Формування повної інформаційної бази для

прийняття управлінських рішень у сфері якості потребує консенсусного розуміння у визначенні місця і сутності поняття «витрати на забезпечення якості продукції».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження поняття «витрати на якість» приділяли увагу Дж. Джуран [7], Бестерфілд [24], Дж. Шоттміллер [21], З. Хамдамов [17], Д. Деміденко [4], К. Рахлін, Л. Скрипо [13], А. Канівець [8], І. Светкіна [14], Т. Попова [11], І. Чернуха, Г. Макаренкова [3], Н. Володіна [18] та інші вчені.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових публікацій показав, що поза увагою вчених залишились питання виникнення витрат на забезпечення якості лікеро-горілкової продукції протягом технологічного циклу та їх економічного змісту з урахуванням впровадження системи управління якістю на підприємствах. Зазначене зумовлює актуальність дослідження цього питання.

Мета статті полягає в аналізі сутності та уточненні поняття «витрати на забезпечення якості продукції» для лікеро-горілочних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динамічно зростаючий і розвинутий конкурентний ринок лікеро-горілкової продукції висуває нові вимоги до її якості. Поняття «якість продукції» охоплює ті її властивості, що пов'язані з можливістю задоволення певних суспільних чи особистих потреб споживачів.

Американські фахівці з цієї галузі стверджують, що якість – це категорія, яка не підлягає об'єктивному вираженню, і кожен визначає її на власний розсуд. Наприклад, Ф. Кросбі трактує поняття якості як «відповідність вимогам» [9], У. Демінг вважає, що «досконалість означає досягнення такого рівня якості, на який розраховує ринок» [5], А. Фейгенбаум тлумачить якість як «сукупність складних ринкових, технічних, виробничих і експлуатаційних характеристик виробу (або послуги), завдяки яким виріб, що використовується (або послуга) споживачем, відповідає його очікуванням» [16]. Зміст поняття «якість» розкривається у Міжнародному стандарті ISO серії 9000 так: якість –

об'єднання властивостей і характеристик продукції, які дають їй можливість задовольняти обумовлені або передбачувані потреби. При цьому міжнародні стандарти визначають такі елементи якості продукції:

- 1) характерні властивості, форми;
- 2) зовнішній вигляд;
- 3) умови споживання, якими мають бути наділені товари для відповідності своєму призначенню.

Усі ці елементи якості актуальні і для лікеро-горілчаної продукції, адже підприємства, що виробляють і продають лікеро-горілчані вироби, посідають важливе місце у формуванні українського товарного ринку. Завдяки своїй прибутковості лікеро-горілчане виробництво є однією з провідних галузей, що наповнюють Державний бюджет України. На думку експертів, вона завдяки визнаній у світі високій якості може стати лідером за продажами у сфері харчової переробної промисловості України.

Виготовлення горілки в Україні має давню історію. Вважається, що українці почали її виготовляти в період становлення Запорізької Січі, тобто на початку XVI ст. Але в деяких історичних дослідженнях містяться переконливі докази того, що цей напій з'явився значно раніше. Щодо походження самої назви «горілка» існують різні версії. Наприклад, у німецькомовних регіонах XVII-XVIII ст. застосовувався термін «Brandwein» («брандвайн») як офіційна назва хлібного вина, в українській мові – «горілка» (від слова «горіти» – палати, горіти), що означав горілку, виготовлену з пшениці. Згідно з іншою версією горілкою називали «гірке вино» – самогон, який переганяли з гіркуватими травами [2]. Нині на товарному ринку присутні два види лікеро-горілчаної продукції: горілка та лікеро-горілчані напої (табл. 1) [12].

Важливою умовою існування цивілізованого ринку горілчаних виробів є державна система технічного регулювання, яка забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної продукції. Таке регулювання має враховувати інтереси органів влади, населення, контролюючих і наглядових

органів, стратегічних партнерів тощо. У запровадженні загальнодержавної системи технічного регулювання зацікавлені самі виробники лікеро-горілчаної продукції, адже це забезпечить виготовлення якісної продукції і сприятиме усуненню бар'єрів у міжнародній торгівлі через спрощення доступу вітчизняної продукції на зарубіжні ринки збуту.

Як зазначає В. Яценко, після розпаду Радянського Союзу Україні залишилася у спадок потужна індустрія з виробництва алкогольних напоїв. В її основі науковець виділяє три складові:

1) *сировинна база* (Україна забезпечена як зерном, так і мелясою, що використовуються для виробництва спирту; крім того, на півдні та заході країни здавна культивують сорти винограду, придатні для переробки на вино та коньячний спирт);

2) *виробничі потужності* (41 ліцензований український спиртозавод спроможний переробити 900 тис. т зерна на рік і отримати 36 млн. дал. зернового спирту (2016 р.); також функціонують заводи з виробництва горілки, лікеро-горілчаної продукції, різних вин та коньяків);

3) *кваліфіковані кадри* [22].

На нашу думку, до цього списку необхідно додати ще четвертий фактор – технологію виробництва лікеро-горілчаної продукції. За часів виникнення горілки вона докорінно не змінилась, а лише удосконалювалась: змінювались засоби виробництва, додавались різні інгредієнти, але сам технологічний процес залишився незмінним.

І. Шаманська підкреслює, що для підвищення ефективності лікеро-горілчаної галузі підприємствам потрібно здійснювати модернізацію, реструктуризацію, реформувати виробництво та управління. Проте під час удосконалення всіх процесів особливу увагу слід приділити забезпеченню якості продукції [19].

Якість продукції для лікеро-горілчаних підприємств надзвичайно важлива, оскільки їх продукція повинна задовольняти основні потреби споживача. Для забезпечення належного рівня якості продукції необхідні [1]:

Таблиця 1

Види лікеро-горілчаної продукції

Вид продукції	Характеристика виду продукції	Група лікеро-горілчаної продукції
Горілка	Алкогольний напій, який готується шляхом обробки активованим вугіллям в вугільно-очисній батареї водно-спиртового розчину міцністю 38-56% з додаванням до нього інгредієнтів або без них з подальшою фільтрацією. При цьому інгредієнти, що вносяться, не повинні змінювати колір горілки. Горілка – прозора безбарвна рідина без сторонніх включень й осаду з характерним горілчаным ароматом і смаком.	Горілки, горілки особливі.
Лікеро-горілчані напої	Лікеро-горілчані напої міцністю 12-60%, виготовлені шляхом змішування напівфабрикатів (спиртових настоїв, соків, морсів, ароматичних спиртів, цукрового сиропу, ефірних олій) з етиловим ректифікованим спиртом, водою з добавкою барвників або без них. Лікеро-горілчані напої відрізняються міцністю, вмістом екстрактивних речовин органічних кислот й органолептичними показниками.	Лікери міцні, лікери десертні, лікери емульсійні, креми, наливки, пунші, настоянки солодкі, настоянки напівсолодкі, настоянки гіркі слабоградусні, аперитиви, напої десертні, бальзами, коктейлі.

- впровадження досягнень науково-технічного прогресу (сучасні технології, які потребують якісної сировини, матеріалів, обладнання тощо);
- зміна споживчих запитів населення (за кількісного насичення ринку зростають вимоги до якісних характеристик товарів);
- врахування нестачі або обмеженості природних ресурсів (використання високоякісних сировини, матеріалів, обладнання сприяє їх збереженню, економії суспільної праці);
- підвищення значення матеріального стимулювання в ринкових умовах (кожний, хто краще працює, може придбати більш якісний товар);
- розвиток зовнішньої торгівлі (вихід на зовнішній ринок можливий лише за умови виробництва високоякісної конкурентоспроможної продукції).

Якість виготовленої лікєро-горілкової продукції є однією з головних умов виходу на міжнародний ринок, адже самі виробники та їх виробництво повинні відповідати міжнародним нормативам.

Ставлення виробників до якості лікєро-горілкової продукції в Україні надзвичайно серйозне, оскільки незадовільний її рівень має негативні наслідки для підприємств, а саме:

- економічні, спричинені непродуктивним використанням матеріальних і трудових ресурсів під час виробництва лікєро-горілкової продукції низької якості, що зумовлюють зменшення прибутків підприємства;
- соціальні, що призводять до деградації і втрати здоров'я населення, а також падіння престижу вітчизняних товарів;
- екологічні, пов'язані з додатковими витратами на очищення земельних ресурсів, водного і повітряного басейнів, а також втратами продуктивності сільськогосподарського виробництва через погіршення екологічного стану [20].

Таким чином, проблема якості є найважливішим чинником економічної та соціальної стабільності й екологічної безпеки в державі. Якість продукції забезпечується у процесах постачання, виготовлення та реалізації продукції, впродовж яких матеріалізується найважливіший визначальний елемент конкурентоспроможності продукції – її якість.

Для визначення комплексного показника якості нового виробу лікєро-горілкової продукції насамперед складається перелік споживчих параметрів, тобто показників, які характеризують

Рис. 1. Технологічний цикл виробництва лікєро-горілкової продукції

Джерело: узагальнено автором на основі [15]

технічний рівень і якість продукції та тією чи іншою мірою цікавлять її потенційних споживачів. Ці показники об'єднують у такі групи [10]:

1) органолептичні (характеризують придатність продукції до споживання);

2) технологічні (характеризують властивості сировини, матеріалів та інгредієнтів, необхідних для їх виробничого використання в подальших циклах лікєро-горілчаного виробництва);

3) надійності (важливі на всіх етапах руху продукції до споживача; вони свідчать про придатність продукції до збереження органолептичних і низки технологічних показників якості під час її зберігання й транспортування);

4) екологічні (дають змогу судити про екологічну чистоту продукції та її придатність до споживання);

5) естетичні (характеризують товарний вигляд продукції (розмір, колір, досконалість виробничого виконання продукції, раціональність форми тощо));

6) безпеки (характеризують особливості продукції, що надають впевненість щодо безпечності людини для споживання лікєро-горілчаної продукції).

Точність і повнота добору цих показників суттєво впливають на достовірність розрахунку комплексного показника якості, а загалом і на визначення конкурентоспроможності нового виробу. Для кожного показника вказують числові значення, характерні для аналога і нового виробу, а також ті значення, що повністю задовольняють потреби споживачів того сегменту ринку, на якому планується позиціонувати новий виріб.

Заходи, спрямовані на підтримання та підвищення якості продукції, призводять до значних витрат. Формування показників якості лікєро-горілчаної продукції відбувається впродовж технологічного циклу виробництва (рис. 1).

Оскільки витрати на забезпечення якості є складовою собівартості реалізованої лікєро-горілчаної продукції та впливають на її ціну, особливу увагу слід приділяти їх оптимізації і підвищенню ефективності. Своєчасне виявлення, обробка та подання інформації про витрати на забезпечення якості продукції – необхідна умова для прийняття ефективних управлінських рішень, що відіграє важливу роль у забезпеченні якості продукції під час управління процесами проектування, постачання, виробництва та реалізації, сприяє підвищенню конкурентоспроможності й соціально-економічної ефективності підприємства.

Різноспрямованість витрат для забезпечення якості продукції потребує наукового обґрунтування та ідентифікації цього поняття. Формування інформації щодо витрат, яка необхідна у сфері якості, потребує правильного визначення їх сутності.

Розглядати витрати для забезпечення якості як окрему категорію вперше запропонував Дж. Джуран (1951 р.). Він визначив витрати

на якість як витрати, яких би не було за відсутності недоліків у виробництві. А.В. Фейгенбаум сформулював поняття «витрати на якість» так: в процесі покращення якості продукції витрати на якість або вартість якості є засобом кількісної оцінки загальної вартості, пов'язаної з якістю удосконалення продукції [23].

Бестерфілд визначив витрати на якість як такі, що виникають за недосагнення продуктом або послугою якості, встановленої у вимогах підприємства та його контракті з клієнтами й суспільством (1994 р.) [24].

Один з провідних дослідників управління якістю Дж. Шоттміллер трактує поняття «витрати на якість» як різницю між фактичною вартістю продукції та її можливою собівартістю, визначеною за умови відсутності випадків відмови від продукції або виникнення невідповідностей під час її виробництва [21].

Спільним для наведених визначень поняття «витрати на якість» є те, що їх формування відбувається під час або після процесу виробництва в результаті виникнення невідповідностей, дефектів продукції та відмов від неї. Отже, Дж. Джуран, Бестерфілд, Дж. Шоттміллер виділяють витрати на усунення або виправлення наслідків від неналежного виготовлення продукції або надання послуг. Сьогодні більшість тлумачень поняття «витрати на якість» поділяється на три групи:

1) більш висока якість означає те, що показники якості (продуктивність і функціональні можливості) коштують дорожче через додаткові витрати на оплату праці, матеріалів та проекту; додаткові вигоди від забезпечення якості не компенсують додаткових витрат;

2) вартість поліпшення якості менша, ніж економія; Е. Демінг пропагував саме цю концепцію, яка й нині широко застосовується в Японії; заощадження формуються в результаті зменшення доопрацювання продукції та зниження прямих витрат, які виникають через дефекти продукції; це обумовило виникнення концепції безперервного удосконалення процесу японських фірм;

3) витрати на якість – це додаткові витрати, понесені у разі незадовільної якості продукції, які включають не лише прямі витрати, але й ті, що виникають у результаті відмов споживачів, альтернативних витрат (втрачених вигод) і численних прихованих витрат, що не ідентифікуються у бухгалтерському обліку і не відображаються у звітності.

Дослідження засвідчило, що в науковій літературі є різні підходи до визначення поняття «витрати» у сфері якості. Спробу науковців дати відповідь на питання про їх сутність відображено у табл. 2.

На відміну від Дж. Джурана, Бестерфілда, Дж. Шоттміллера, в теоріях яких витрати пов'язані з якісними властивостями продукції, З. Хамдамов, К. Рахлін, Л. Скрипко та А. Канівець поняття «витрати на якість» фактично

пов'язують із заходами, спрямованими на забезпечення якості продукції.

Д. Деміденко акцентує увагу на формуванні у продукції властивостей необхідного рівня якості, тобто забезпечення результату. Щодо визначення, яке надала І. Светкіна, слід зауважити, що споживачі встановлюють вимоги не до системи якості продукції, а до самої якості необхідного їм товару. Підкреслимо, що ці науковці фактично мають на увазі витрати на забезпечення якості продукції. Т. Попова пов'язує виникнення витрат на якість з окремими етапами забезпечення якості продукції.

І. Чернуха та Г. Макаренкова трактують витрати на якість як періодичні витрати [3]. Проте, на нашу думку, витрати на якість є постійними, адже заходи із забезпечення якості продукції, на відміну від витрат на управління та поліпшення, мають безперервний характер.

Перша група авторів (Дж. Джуран, Бестерфілд, Дж. Шоттміллер) надають універсальне визначення сукупності заходів із забезпечення якості. Проте така абстрактність є певним недоліком щодо управління діяльністю із приведення продукції у відповідність до вимог споживачів, недопущення недоліків у виробництві, відмов (дефектів) для досягнення якості. Тому вважа-

ємо, що витрати на забезпечення якості продукції потрібно розглядати у контексті цієї діяльності.

Для надання авторського визначення витратам на забезпечення якості розглянемо складові системи управління якістю згідно з ДСТУ 9001:2015 (рис. 2).

В результаті проведеного дослідження з урахуванням елементів системи управління якістю та відповідно до наведених визначень сформульовано, що *витрати на забезпечення якості продукції* – це витрати підприємства на заходи, в результаті яких формуються якісні властивості продукції протягом операційного циклу згідно з потребами споживачів і технологічними нормами.

На відміну від інших, це визначення:

- враховує місце підсистеми забезпечення якості в системі управління якістю (згідно з вимогами ДСТУ ISO 9001:2015);

- включає витрати на всі заходи із забезпечення якості продукції протягом операційного циклу підприємства.

Висновки. Забезпечення якості продукції для підприємств лікєро-горілчаної галузі є надзвичайно актуальним, адже в умовах гострої конкуренції якість продукції сприймається як аналог комерційного успіху, формує престиж

Таблиця 2

Трактування поняття «витрати» у сфері якості продукції

№	Автор	Визначення поняття
Витрати на якість		
1	Дж. Джуран [7]	Витрати, яких би не було за умови відсутності недоліків у виробництві.
2	Бестерфілд [24]	Витрати, що виникають за недосагнення продуктом або послугою якості, встановленої у вимогах підприємства та його контракті з клієнтами і суспільством.
3	Дж. Шоттміллер [21]	Різниця між фактичною вартістю продукції та її можливою собівартістю, визначеною за умови відсутності випадків відмови від продукції або виникнення невідповідностей під час її виробництва.
4	З. Хамдамов [17]	Витрати на розробку, виготовлення й експлуатацію або споживання виробу певної якості.
5	Д. Деміденко [4]	Витрати на створення сукупності властивостей, під час порівняння яких встановлюється рівень якості.
6	К. Рахлін, Л. Скрипо [13]	Усі витрати на плановані і систематично здійснювані види діяльності, відповідно до системи менеджменту якості, необхідні для задоволення встановлених і передбачуваних потреб.
7	А. Канівець [8]	Сукупність витрат, спричинених вимогою досягнення або підтримки певного рівня якості на підприємстві, тобто обумовлених заходами щодо запобігання помилок, планомірного контролю якості, виправлення помилок всередині і поза фірмою, а також виконання зовнішніх менеджерських функцій у цій сфері.
Витрати на підвищення якості		
8	І. Светкіна [14]	Усі витрати на розробку та реалізацію запобіжних і коригуючих заходів, необхідних для задоволення встановлених споживачем вимог до системи якості продукції; усунення виявлених невідповідностей продукції вимогам, що висуюються або передбачуваним, або запобігання потенційним невідповідностям.
Витрати на забезпечення якості		
9	Т. Попова [11]	Сумарні затрати постачальника на проектування, виготовлення продукту, сервісне обслуговування споживача під час постачання йому якісного виробу і підтримки цієї якості протягом гарантійного терміну.
10	І. Чернуха, Г. Макаренкова [3]	Увесь комплекс періодичних витрат підприємства, спрямованих на випуск безпечної продукції, що має стабільні якісні характеристики в межах відповідного рівня для цієї групи продукції.
11	Н. Володіна [18]	Витрати цільового призначення виробничої діяльності, спрямовані на виявлення і створення необхідних технічних, організаційних й економічних умов, що гарантують досягнення необхідної якості продукції в процесі виробництва, а також втрати, спричинені невідповідностями заданого рівня якості вимогам споживача.

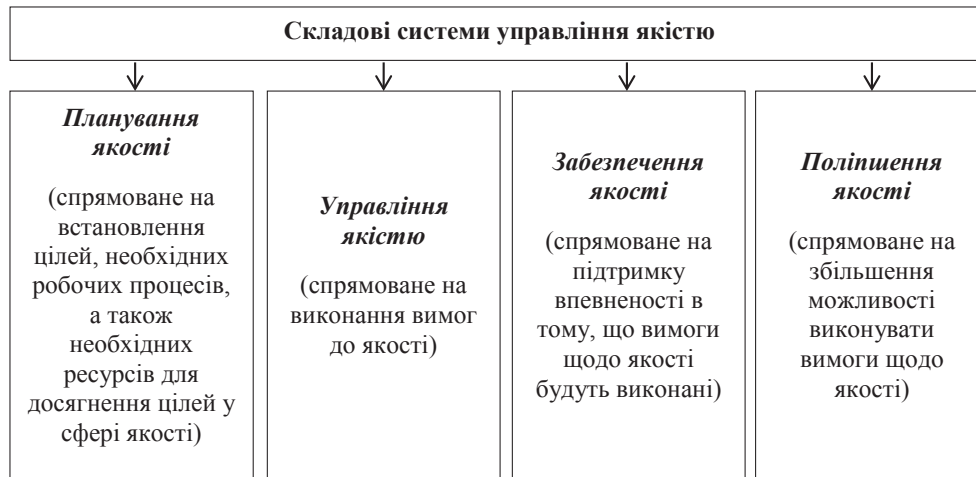

Рис. 2. Структура системи управління якістю згідно з ДСТУ ISO 9001:2015 [6]

будь-якого суб'єкта господарювання. Якість є основою для задоволення потреб кожної людини і суспільства, найважливішою складовою конкурентоспроможності продукції. Проведений аналіз поглядів на сутність визначення поняття «витрати на забезпечення якості» засвідчив, що в процесі своєї еволюції воно почало відображати не лише витрати, понесені в результаті виготовлення неякісної продукції, але й витрати на забезпечуючі та профілактичні заходи для запобігання виготовлення продукції невідповідної якості та збитків підприємства на всіх етапах операційного циклу. Для вирішення цієї проблеми на лікero-горілчаних підприємствах слід запроваджувати та вдосконалювати систему управління якістю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Бойчик І. Економіка підприємства: опор. консп. лекц. / І. Бойчик. – Тернопіль: Терноп. нац. екон. ун-т, 2011. – 120 с.
- Бортник О. Крепкие спиртные напитки: иллюстрированная энциклопедия / И. Бортник. – Минск: Харвест, 2011. – 128 с.
- Володина Н. Система управления затратами на обеспечение качества продукции в процессе производства: автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Н. Володина. – Воронеж, 2006.
- Демиденко Д. Управление затратами при формировании качества промышленной продукции: автореф. дисс. ... канд. экон. наук / Д. Демиденко. – СПб, 1996. – 31 с.
- Деминг У.Э. Методы менеджмента качества / У.Э. Деминг. – М., 2000. – 286 с.
- ДСТУ ISO 9001:2015 (ISO 9001:2015, IDT): Системи управління якістю. (Національний стандарт України).
- Джуран Дж. Все о качестве: зарубежный опыт. Вып. 2. Высший уровень руководства и качество / Дж. Джуран; пер. с англ. – М., 2001. – 250 с.
- Экономический анализ системы менеджмента качества промышленного предприятия / [А. Канивец, Б. Герасимов, Л. Пархоменко]. – Тамбов: Изд-во ТГТУ, 2005. – 144 с.
- Кросби Ф.Б. Качество и Я / Ф.Б. Кросби; пер.с. англ. А. Денисова. – М.: Стандарты и качество, 2008. – 263 с.
- Статистика підприємств: [навч. посіб.] / [С. Матковський, О. Гринькевич, О. Сорочак, Л. Гальків, І. Прокопович-Павлюк]; за ред. С. Матковського. – 2-ге вид., перероб. і доповн. – К.: Алерта, 2013. – 560 с.
- Попова Т. Концепция управленческого учета в системе обеспечения качества продукции и услуг: автореф. дисс. ... докт. экон. наук / Т. Попова. – Ростов-на-Дону, 2002.
- Про вдосконалення управління підприємствами спиртової та лікero-горілчаної промисловості: Постанова КМУ від 29 червня 1996 р. № 701 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
- Рахлин К. Принципы планирования и учета затрат на качество / К. Рахлин, Л. Скрипка // Стандарты и качество. – 2000. – № 3. – С. 60-62.
- Светкина И. Учёт и управленческий контроль затрат на повышение качества продукции на предприятиях: дисс. ... канд. экон. наук / И. Светкина. – Самара, 2006. – 199 с.
- Технологічний регламент на виробництво горілок і лікero-горілчаних напоїв (ТР У 18.5084-96). – К.: УкрНДІспиртбіо-прод, 1996. – 328 с.
- Фейгенбаум А.В. Контроль качества продукции / А.В. Фейгенбаум; сокр. пер. с англ. – М.: Экономика, 1986. – 471 с.
- Хамдамов З. Совершенствование учета и анализа качества продукции / З. Хамдамов. – М.: МГУ, 1983. – 27 с.
- Чернуха И. Затраты на качество: убыток или прибыль? / И.М. Чернуха, Г.Ю. Макаренко // Хранение и переработка сельхозсырья. – 2005. – № 6. – С. 12-15.
- Шаманська І. Розвиток підприємств лікero-горілчаної промисловості України / І. Шаманська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 126-130.
- Шваб Л. Економіка підприємства: [навч. посіб.] / Л. Шваб. – 3-тє вид. – К.: Каравела, 2006. – 583 с.
- Шоттмиллер Дж. Затраты на качество стимулируют процессы непрерывного совершенствования / Дж. Шоттмиллер // Методы менеджмента качества. – 2003. – № 2. – С. 4-9.
- Аналіз стану та розвиток лікero-горілчаної та спиртової промисловості Черкаської області / [В. Яценко, Є. Нагорний, В. Чубань] // Наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Економічні науки. – 2006. – Вип. 10. – Ч. 2. – С. 328-333.
- Feigenbaum A.V. Total quality control / A.V. Feigenbaum // Harvard Business Review. – 1956. – Vol. 34. – № 6. – P. 93-101.
- The Development of Quality Management toward Customer Value Creation. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Växjö University, Sweden. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:205691/FULLTEXT01.pdf>